

ब्राह्मण (वर्ण)

https://mr.wikipedia.org/s/7fz
हा लेख लेखनाम याबद्दल आहे. या शब्दाच्या इतर उपयोगांसाठी पाहा, ब्राह्मण (निसंदिग्धीकरण).

ब्राह्मण हा वैदिक हिंदू धर्मातील चातुर्वर्णापैकी एक वर्ण व जात आहे.

यास्क ऋषीच्या म्हणण्याप्रमाणे,

जन्मना जायते शूद्रः
संस्कारात् भवेत् द्विजः।
वेद पाठात् भवेत् विप्रः
ब्रह्म जानातीति ब्राह्मणः।।

आणखी,

तत्र मित्र न वस्तव्यं यत्र नास्ति चतुष्टयं । ऋणदाताच वैद्यश्च श्रोत्रियः सजला नदी ॥

मराठी भाषांतर - अरे मित्रा - ऋणदाता म्हणजे (अडचणीच्या वेळी) कर्ज देणारा, (आजारी पडल्यावर औषध देणारा) वैद्य, वेद पारंगत ब्राह्मण (म्हणजे श्रोत्रिय) आणि भरपूर पाणी असलेली नदी जिथे हे चार उपलब्ध नसतील तिथे वस्ती करू नकोस. (किंवा करू नये)

याशिवाय, जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयः | संस्कौरैः द्विज उच्यते ||
विद्यया याति विप्रत्वम् | त्रिभिः श्रोत्रिय उच्यते ||१||.....बहुतेक रघुवंशातील.

आणखी,

क्रियावन्तः श्रोत्रिया ब्रह्मनिष्ठाः | स्वयं जुह्वत एकर्षि श्रद्धयन्तः | तेषामैवेता ब्रह्मविद्यां वदेत | शिरोव्रतं विधिवद्यैस्तु चीर्णम् ||२|| .....मुण्डकोपनिषद

इतिहास

ब्राह्मणांचा इतिहास प्राचीन काळातील वैदिक धर्मापासून सुरू होतो. मनुस्मृतीमध्ये आर्यावर्त हे वैदिक लोकांचे स्थान होते अशी नोंद आहे. ब्राह्मणांच्या दिनचर्येचे वेद हे प्राथमिक स्रोत आहेत. ब्राह्मणांतील सर्व संप्रदाय वेदांपासून प्रेरणा घेतात. असे मानण्यात येते की वेद हे अपौरुषेय आणि अनादि असून ते अंतिम सत्यांवर प्रकाश टाकतात. वेदांना शु्ती असे संबोधले जाते कारण परंपरेनुसार पाठांतराने वेद जतन केले गेले. शु्तीमध्ये चार वेदांशिवाय ब्राह्मणनामक ग्रंथही आहेत.

गोत्रे आणि प्रवरे

गोत्र हे एका पुरुष-पर्वजापासून सुरू झालेल्या आणि अखंडितपणे चालू असलेल्या कुळाच्या उगमाचे नाव असते. पाणिनीने संस्कृतमध्ये गोत्राचे वर्णन "अपत्यम् पौत्रप्रभृती गोत्रम्" असे केले आहे. म्हणजे "मुलाच्या मुलापासून सुरू झालेल्या वंशावळीचा उगम". गोत्रे ही बहुधा ऋषींची नावे असतात. उदा. कश्यप गोत्र म्हणजे कश्यप ऋषींपासून सुरू झालेल्या वंशातील लोक होत. बौधायनसूत्रानुसार अगस्त्य, कश्यप, गौतम, जमदग्नी, भारद्वाज, वसिष्ठ आणि विश्वामित्र, या ८ ऋषींपासून ८ प्राथमिक गोत्रे तयार होतात.

गोत्रांचे वर्गीकरण करण्यात आले आहे. आश्वलायन-श्रौतसूत्रानुसार वसिष्ठ गणामध्ये चार उपविभाग आहेत: उपमन्यू, कुंदिन, पराशर आणि वसिष्ठ. या चारांमध्ये पुन्हा उप-उपविभाग आहेत. ज्यांना गोत्र असे म्हणातात. म्हणजे वर्गीकरण प्रथम गणांत, नंतर पक्षांत व नंतर गोत्रांत होते. आजही भृगू आणि अंगिरस गण अस्तित्वात आहेत. बौधायनानुसार मुख्य ८ गोत्रांचे पक्षांमध्ये विभाजन करण्यात आले आहे. उपमन्यूंची प्रवरे इद्रप्रमाद भारद्दसू व वसिष्ठ; पराशर गोत्रातील प्रवरे पाराशर्य, वसिष्ठ व शाक्त्य; कुंदिन गोत्राची कौंडिण्य, मैत्रात्रवरुण व वसिष्ठ ही होत.

प्रवरे दोन प्रकारची असतात: १> शिष्य-प्रशिष्य-ऋषी-परंपरा आणि २> पुत्रपरंपरा.

ऋषी आणि पंथ

धर्म, सांस्कृतिक परंपरा, आचार व वैदिक विचार यांच्यातील विविधतेमुळे ब्राह्मणांच्यात पुन्हा पोटजाती निर्माण झाल्या. वेदकाळातील ब्राह्मण वेगवेगळ्या वेदाच्या शिकवणीनुसार वेगळे झाले. एकाच शाखेतील विद्वान ब्राह्मणांच्या नेतृत्वाखाली विविध पंथ निर्माण झाले. या विद्वान ऋषींनी दिलेल्या शिकवणीला सूत्रे असे म्हणतात. प्रत्येक वेदाची स्वतःची सूत्रे आहेत. सामाजिक, नैतिक व कायदे यांच्या सूत्रांना धर्मसूत्रे, विविध धार्मिक विधींच्या सूत्रांना श्रौतसूत्रे तर घरगुती विधींशी संबंधित सूत्रांना गृह्यसूत्रे असे म्हणतात.

अनेक ब्राह्मणांनी विविध नियम तयार केले. उदा: अंगिरस, अत्रि, आपस्तंब, उषानस्, कात्यायन, गौतम, दक्ष, पराशर, बहस्पती, बौधायन, मनु, यम, याज्ञवल्क्य, वसिष्ठ, विष्णू, व्यास, लिखित, शंख, शतताप, संवर्त आणि हरित. या २१ ऋषींनी स्मृतिलेखनाची सुरुवात केली. यातील आपस्तंब, गौतम, बौधायन आणि वसिष्ठ यांच्या स्मृती सर्वात जुन्या आहेत.

ब्राह्मणाची कर्तव्ये

यास्काच्या निरुक्तात म्हणले आहे की "ब्रह्मम् जानति इति ब्राह्मणम्". म्हणजेच ज्याला अंतिम सत्य माहिती आहे तो म्हणजे ब्राह्मण. परंपरेनुसार ब्राह्मण हिंदू समाजातील पुजारी आणि पंडित म्हणून काम करत आले आहेत. आज मात्र ब्राह्मण विविध क्षेत्रात गुंतलेले दिसतात.

खालील श्लोकात ब्राह्मणांची सहा कर्तव्ये दिली आहेत.

| अध्यापनं अध्ययनम् यज्ञम् याज्ञम् तथा दानम् प्रतिग्रहम् चैव ब्राह्मणानामकल्पयात्

शिकणे, शिकवणे, यज्ञयाग करणे, करवून घेणे, दान घेणे व दान देणे ही ब्राह्मणांची सहा कामे आहेत.

संदर्भ

हे सुद्धा पहा

- ब्राह्मण जातिधारकांच्या संस्था
- चित्पावन कोकणस्थ ब्राह्मण

- દૈવજ્ઞ બ્રાહ્મણ
- બ્રાહ્મણેતર ચલ્લવલ્લ

हा लेख/विभाग स्वतःच्या शब्दात विस्तार करण्यास ([https://mr.wikipedia.org/w/index.php?title=%E0%A4%AC%E0%A4%B0%E0%A4%BE%E0%A4%B9%E0%A5%8D%E0%A4%AE%E0%A4%A3_\(%E0%B5%E0%A4%B0%E0%A5%8D%E0%A4%A3\)&action=edit](https://mr.wikipedia.org/w/index.php?title=%E0%A4%AC%E0%A4%B0%E0%A4%BE%E0%A4%B9%E0%A5%8D%E0%A4%AE%E0%A4%A3_(%E0%B5%E0%A4%B0%E0%A5%8D%E0%A4%A3)&action=edit)) मदत करा. विस्तार कसा करावा?

कामचालू

प्रादेशिक प्रभेदानुसार	पंचगौड (सारस्वत . . कान्यकुब्ज . . गौड . . उत्कल व मिथिल) . . पंचद्रविड (महाराष्ट्रीय . . आंध्र किंवा तेलगु . . द्राविडी . . कानडी व गुजराथी)
महाराष्ट्रीय	(१) विसावन किंवा कोंकणस्थ . . (२) देशस्थ . . (३) क-हाडे . . (४) देवरूखे . . (५) काण्व . . (६) मैत्रायणी . . (७) सामवेदी . . (८) गोवर्धन . . (९) जवळ किंवा खोत . . (१०) कास्त . . (११) किरवन्त किंवा क्रमवंत . . (१२) पळशे . . (१३) सवाशे . . (१४) तिरगळ किंवा त्रिगर्त . . (१५) चरक . . (१६) माध्यंदिन . . (१७) जाबाल उर्फ, नार्मद . . (१८) अभीर . . (१९) सोपार . . (२०) खिस्ती . . (२१) हुसेनी . . (२२) कलंकी . .
गुजराथी ब्राह्मण	.(१) अनावल, (२) औदीच्य, (३) बलं, (४) भार्गव, (५) भोजक, (६) बोरसाद, (७) खोवीस, (८) दधीच, (९) देसावल, (१०) गयावल, (११) गिरनारा, (१२) गोंतीवाल, (१३) गोगली , (१४) हस्सोला, (१५) जंबु, (१६) झालोरा, (१७) कंडोला, (१८) कपील, (१९) खदायता, (२०)खेडावल, (२१) मेवाड, (२२) मोढ, (२३) मोताला, (२४) नागर, (२५) नंदवाना, (२६) नंदोरा, (२७) नापल, (२८) पालिवाल, (२९) परजिआ , (३०) पुष्करणा, (३१) रायकवाल, (३२) रायस्थल, (३३) रूडवाल, (३४) साछोरा, (३५) साजोद्दा, (३६) सारस्वत, (३७) सेवक, (३८) श्रीगौड, (३९) श्रीमाळी, (४०) सोमपुरा, (४१) सोरठिआ, (४२) तपोधन, (४३) उदंबरा, (४४) उन्बाल, (४५) वदाद्दा, (४६) वायदा, (४७) वेदांत
आंध्र उर्फ तेलगू	वर्णशालु, कमरुकुलु कर्मक्कलु, माध्यंदिन, तैलंग, मुरकनाडु, आराध्य, याज्ञवल्क्य, कासरनाडु , वेलनाडु, वेंगिनाडु, वेदिनाडु, तैलंगसामवेदी, रामानुज, माघ्व, नियोगी.
द्राविडांच्या पोटजाती-	.ऋग्वेदी, कृष्णयजुर्वेदी, शुक्लयजुर्वेदी, सामवेदी, द्राविडअथर्ववेदी
कर्नाटिकांच्या पोटजाती-	कुमे, नागर, कोंकणी, हुबु, गौकर्ण, हविक, तुलव, अम्मकोडग उर्फ कावेरी, नंबुद्री, पोटी, मुत्तडु, एलेडु, पट्टर सारस्वत, (महाराष्ट्र, पंजाब, सिंध, वगैरे)-श्रीकार, बारी, उर्फ बरोवी, रावणजाही शेतपाल, कुवचंद, पोरवर्ण, कुडाळदेशकर, इत्यादि . कान्यकुब्ज, उर्फ कनोजी (संयुक्तप्रांत)-मिश्र, शुक्ल, दुबे, पाठक, पांडे, उपाध्ये, चौबे, दीक्षित, वाजपेयी, सर्वारिया इत्यादि. गौड (बंगाल व बिहार)-राधाकुलीन, भंगकुलीन, वैशाज, राधीयश्रोत्रीय, वरेन्द्र, सत्यशती, वैदिक, अग्रधानी, मैरपोर, रुपली, देवज्ञ, मध्यदोषी, व्यासोक्त, पीरआली, इत्यादी. उत्कल (ओरिसा)- शाशनी, श्रोत्रीय, पंडे, घातीय, महास्थान, कलिंग, इत्यादि. मैथिल-(तिहुत, सारण, पुरणिआ हे जिल्हे आणि नेपाळनजीकचा प्रदेश), ओझा, ठाकूर, मिश्र, पूर, श्रोत्रीय, भुइहर
पंचगौड ब्राह्मणांच्या पोटजाती-	नाट्य गीते . . भाव गीते . . गझल . . देशभक्तीपर गीते . . भूमगीते: कृषी गीते . . कामगार गीते
आधुनिक कालीन लोकगायन	

"[https://mr.wikipedia.org/w/index.php?title=ब्राह्मण_\(वर्ण\)&oldid=2488073](https://mr.wikipedia.org/w/index.php?title=ब्राह्मण_(वर्ण)&oldid=2488073)" पासून हडकले